

Rozmanov komentar Knjige Otkrivenja ima 291 stranicu. U uvodnim razjašnjenjima (str. 16–56) razlaže ime knjige, značenje apokaliptike, narav knjige, njezin kršćanski biljeg, strukturu, podjelu, poruku, autora knjige, itd. *Glavni* dio knjige (str. 57–270) zauzimaju Rozmanova tumačenja Otkrivenja – poglavlje po poglavlje, redak po redak. *Na kraju* je pisac dodao bilješke, literaturu, stvarno kazalo (str. 271–291).

Komentar je temeljit, pisac ide do dna u istraživanju smisla pojedinih riječi i redaka i poglavlja, i to poznavajući dobro Stari i Novi zavjet i vrijeme u kojem je knjiga nastala. Pisac piše laganim stilom, razumljivim jezikom, sa smislom za današnje vrijeme i za današnje probleme. Komentar je visoko znanstven, ali i pastoralno usmjeren tako da se njime može svaki pastoralni djelatnik s velikom korišću služiti. Naše bi kateheze i propovijedi bile u odnosu na *posljednje stvari* mnogo jezgrovitije i jasnije kad bismo temeljito poznavali apokaliptičku i proročku literaturu Staroga i Novoga zavjeta. France Rozman bez sumnje tomu mnogo doprinosi da nam pomogne na tom putu.

Adalbert Rebić

Anton ZIEGENAUS, *Die Zukunft der Schöpfung in Gott. Eschatologie.*

Osmi svezak katoličke dogmatske teologije: Leo Scheffczyk – Anton Ziegenaus, *Katholische Dogmatik*, MM Verlag, Aachen, 1996., 323 stranice.

Djelo Antona Ziegenausa *Die Zukunft der Schöpfung* osmi je svezak opširne katoličke dogmatike: obrađuje katolički nauk o posljednjim stvarima: svršetak svijeta, smrt, život poslije smrti, uskrsnuće i novo

stvaranje. Raspravlja, dakle, o budućnosti čovjeka i sveg stvorenja. Premda su to stvari, nadamo se, vrlo daleke budućnosti, ipak su one od temeljnog značenja za zemaljski život svakog čovjeka. U svjetlu čovjekova svršetka i svršetka sveg stvorenja usmjeruje se i određuje sadašnjost. Eshatologija, tj. nauk o posljednjim stvarima teološki je odgovor na čovjekovo pitanje o njegovoj budućnosti, odgovor oblikovan u svjetlu teološkog razmišljanja o stvaranju i o Kristu, u svjetlu protologije i kristologije.

Knjiga ima 323 stranice. Sadrži četiri poglavlja i dodatak s popisom literature kojom se autor služio i koja je preporučena onima koji žele produbiti studije eshatologije. Slijedi popis autora i pojmova.

U *prvom* poglavlju Ziegenaus raspravlja o egzistencijalnom i teološkom kontekstu eshatologije. Eshatologija je čvrsto povezana s mnogim drugim teološkim temama i zahvaća duboko u život čovjeka pojedinca. Ona raspravlja, naime, o njegovoj apsolutnoj budućnosti. Čovjek kao duhovno i misleće biće ne može izmaknuti tom pitanju. Smrt i rođenje temeljni su događaji čovjeka pojedinca. Strah i nadanja pred smrću temeljna su osjećanja svakog čovjeka. S njima je povezana pojava grijeha i kazna za grijeh. Pitanje smrti, umiranja i života poslije smrti danas su egzistencijalna pitanja. Danas se smrt traumatizira, pojavljuje se ravnodušnost pred umiranjem, nada u zagrobni život se potiskuje ili tumači u svjetlu nekog unutarpovijesnog preoblikovanja čovjekove sudbine. To su razlozi zašto se katolička teologija bavi pitanjima čovjekove budućnosti, njegove smrti i onoga što poslije smrti slijedi.

U *drugom* poglavlju Ziegenaus razlaže biblijski nauk (Božja objava) i nauk crkvene tradicije koji utemeljuju katoličku eshatologiju. Biblija i tradicija, objava i predaja, dva su stupa na kojima počiva sva

kršćanska nauka, a posebno sva katolička teologija. U prvom dijelu ovog poglavlja autor analizira *biblijske tekstove* Staroga i Novoga zavjeta i iznosi razvoj starozavjetne poruke o životu poslije smrti. Poruka o čovjekovoj eshatološkoj sudbini svoj vrhunac doseže u Novome zavjetu. Smrt i uskrsnuće Isusa Krista središnji je događaj povijesti čovječanstva i ugaoni kamen na kojem počiva kršćanska nada u puni smisao smrti i u radost vječnog suživota s Bogom Ocem po Isusu Kristu u Duhu Svetomu. Kristovo uskrsnuće je događaj na kraju ili s onu stranu povijesti, vodi u transempirijsku i nadpovijesnu, tj. metahistorijsku sferu. Znači proslavljeni način postojanja, a ne povratak u ovaj život (kao što je to slučaj s kćeri Jairovom: Mk 5, 42). No, ono počinje u vremenskom trenutku i u povijesti. Uskrsnuće je za Isusove učenike takva stvarnost, da bi bez nje oni bili »lažni svjedoci« (1 Kor 15, 15).

U *drugom* dijelu razlaže nauku kršćanske predaje o smrti i o životu poslije smrti. Pokazuje kako je Crkva kroz cijelu svoju povijest shvaćala eshatološku poruku Svetog pisma i kako ju je definirala. Bilo je kroz povijest i krivih shvaćanja, i hereza, u odnosu na shvaćanje smrti i života poslije smrti (hilijizam, predodžbe o paklu ili nebu) koje su crkveni teolozi i službeno crkveno učiteljstvo opovrgavali. Ovdje autor raspravlja većma o univerzalnoj eshatologiji, jer o individualnoj eshatologiji (sud, čistilište, nebo, pakao...) raspravlja u trećem poglavlju.

U *trećem* poglavlju Ziegenaus raspravlja o smrti, o čovjekovoj konačnoj odluci za ili protiv Boga, o životu poslije smrti (pitanje besmrtnosti), o individualnom sudu, čistilištu i o paklu. Pitanju besmrtnosti posvećuje posebnu pozornost pa ga proučava najprije u svjetlu starogrčkih filozofa Platona i Aristotela i ranih crkvenih Otaca. Pitanje besmrtnosti je u vrijeme

reformacije bilo ponovno promišljano: reformatori (Luther, Zwingli, Melancton) vjerovali su u besmrtnost duše, ali su svoj nauku temeljili većma na Pismu nego na crkvenoj Tradiciji. Luther je čak i odbacivao razglabanje besmrtnosti na temeljima grčke filozofije i smrt biblijski smatrao dubokim snom. Tek je potkraj života promijenio ovo tumačenje i pretpostavljao da čovjek dolazi odmah poslije smrti u Božji svijet, ali je to za nj veliko »otajstvo« o kojem mnogo ne razglaba. Zwingli i Calvin su prihvaćali dijelom platonsku terminologiju. U vrijeme prosvjetiteljstva protestantski teolozi besmrtnost čine temeljnom eshatološkom dogmom.

Jedan odlomak autor posvećuje i teoriji o posvemašnjoj smrti (njem. *die Ganztodtheorie*). Naime neki teolozi misle da u svojoj smrti čovjek sasvim umire i da će ga Bog tek na Sudnji dan oživjeti, uskrsnuti. U tom kontekstu autor govori o pokušajima drugih teologa protumačiti što se to zbiva s čovjekom u smrti gledom na zagrobni život i uskrsnuće. Drže da čovjek biva uskrsen odmah u trenutku smrti. Takvo se shvaćanje ne može sasvim uskladiti s katoličkim naučavanjem o životu poslije smrti. Tu teoriju su prihvatili i neki katolički teolozi kao M. Schmaus i J. Ratzinger, pa su je onda odbacili, jer je nisu mogli spojiti s katoličkim naukom. Autor, nadalje, tumači što su o čovjekovom među-stanju između smrti i uskrsnuća naučavali neki teolozi kao pr. teolozi Brunner, K. Barth, K. Rahner, O. Karrer, G. Lohfink. Uskrsnuće u trenutku smrti zastupa u novije vrijeme G. Greshake: u trenutku smrti – tumači Greshake – dolazi čovjek u jedan još nedovršeni proces dovršenja u kojem rekapitulira sav svoj život i odlučuje se za ili protiv Boga. Drži da je takva nauka o uskrsnuću u smrti sukladnija s tradicijom nego ona o »duši bez tijela« koja čeka svršetak svijeta i sudnji dan. G. Loh-

fink tumači na temelju novozavjetnih tekstova i sam pojam vječnosti: vječnost i vrijeme su dva isključiva pojma. Čim čovjek poslije smrti ulazi u Božji svijet, on je već i na kraju povijesti svijeta, jer je vječnost »vječni sada«.

Autor donosi i *Pismo Kongregacije za nauk vjere* (1979.) o pitanjima zagrobnoga života i o »nespojivosti« naučavanja o »uskrснуću u smrti« s katoličkom tradicijom (potpisao J. Ratzinger koji je tu teoriju jednom i sam zastupao). Pismo odbacuje teoriju uskrснуća u smrti i teoriju o vječnosti u koju bi čovjek ušao odmah poslije smrti. Kristovo uskrснуće nije uslijedilo u smrti, nego tri dana nakon smrti. A vječnost (Lohfink, doduše, zato bira riječ »aevum« a ne »aeternitas«) pridržana je samo Bogu. U životu poslije smrti ima neko »prije« i »poslije«, neki slijed događanja pa se tako govori o Isusu Kristu *prije* i *poslije* njegova utjelovljenja, njegovo uskrснуće i konačni njegov *Pojavak* na kraju povijesti. Svakako, to je poglavlje vrlo bogato teološkim razmišljanjima o smrti i o besmrtnosti.

Na stranicama 135–215 Ziegenaus raspravlja o *nebu, paklu, o čistilištu* i o pitanjima koja su s tim stvarnostima povezana. Prešlo bi okvire naše recenzije kad bismo ovdje iznosili sve što autor tumači.

U *četvrtom* poglavlju Ziegenaus raspravlja o univerzalnoj eshatologiji: Pojavak Gospodina našega Isusa Krista na kraju povijesti. Eshatologija je zapravo razvijena kristologija. U svome prvom dolasku Isus je pozvao ljude da ga bezuvjetno slijede i da se odluče za nj, ugaoni kamen. Svojom je smrću on pobijedio smrt, silaskom u podzemlje (nadpakao) pokazao da je gospodar i podzemlja (nadpakla), u svom uskrснуću objavio se kao gospodin svekolike materijalne stvarnosti, svojim uzašašćem na nebo pokazao je da je »kyrios« sveg stvaranja. Raspeti Isus je gospo-

din: to je kerigmatski obrazac prve Crkve (usp. Rim 10, 9 i dr.). On je već proslavljen, sjedi zdesna Očeve. Kad Otac odluči doći će do punine Kristove proslave te će se Krist pojaviti kao proslavljeni Gospodin u paruziji. Onda će mu Otac podložiti sve stvorenje. O Kristovoj paruziji, o uskrснуću mrtvih, o novom nebu i o novoj zemlji, o sudu nad svijetom i o vječnom životu raspravlja Ziegenaus na stranicama 215–295.

Ziegenausova »eshatologija« je izvrstan teološki priručnik. Tumači jednostavno, razumljivo. Tekst mu je čitljiv, piše laganim njemačkim jezikom, razumljivim i onome koji nije sasvim ušao u njemački jezik. Preporučamo svima koje zanimaju eshatološka pitanja da posegnu za ovom knjigom. Bit će im veliko obogaćenje. Može se naručiti na adresi MM Verlag, Pommeroter Weg 15, D-52076 Aachen.

Adalbert Rebić

Francesco MAZZOTTA, *I titoli cristologici nella cristologia cattolica contemporanea. Uno studio delle aree italiana, francofona, ispano-latinoamericana*

(*Kristološki naslovi u suvremenoj katoličkoj kristologiji. Istraživanje talijanskoga, frankofonskoga i hispano-latinoameričkoga govornog područja*), Edizioni Dehoniane, Roma 1998., 397 stranica.

U temeljima i u središtu kršćanske vjere stoji osoba Isusa iz Nazareta, Krista. O njemu je moguće govoriti i približiti mu se na razne načine, kako svjedoče već novozavjetni spisi i svekolika crkvena Predaja. Budući da je stvarnost, odnosno »događaj« Isusa Krista izvanredno bogat i kom-